

માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતા

ડૉ. સેજલ ત્રિવેદી

આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર,

જે.જી. કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન ફોર વુમેન, (પી. જી.)અમદાવાદ

૧. પ્રસ્તાવના

પ્રાચીન યુગ તરફ દૃષ્ટિપાત કરતાં તે સમયના શિષ્યો જંગલમાં આવેલ ગુરુઓના આશ્રમમાં અભ્યાસ કરતા હતા. આમ જીવન કેળવણી પ્રાપ્ત કરતાં. જેમ-જેમ સમય વિકસીત ગયો તેમ તેમ આ પ્રથામાં પણ પરિવર્તન આવતું ગયું. ગુરુકુળોની જગ્યાએ શાળાઓએ સ્થાન લીધું. શાળાની ચાર દિવાલો વચ્ચે શિક્ષક દ્વારા કથન પદ્ધતિના વિનિયોગથી પુસ્તકો ચોક-ડસ્ટર જેવા સાધનો વડે અધ્યાપન કાર્ય શરૂ થયું. આ પરંપરા હજુ પણ જોવા મળે છે. આપણે સામાજિક અને કૌટુંબિક જીવનમાં જોઈએ છીએ કે એકસરખા વાતાવરણમાં અને એક જ જગ્યાએ કામ કરતી વ્યક્તિ, કામ કરવા અંગેની ચોકસાઈ, નૈપુણ્ય અને ઝડપમાં તફાવત જોવા મળે છે. એક સમાન આર્થિક, સામાજિક વાતાવરણ અને એક સમાન શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા બે શિક્ષકોને એક સરખી તાલીમ આપીને શિક્ષકના વ્યવસાયમાં તૈયાર કરવા, આ વ્યવસાયમાં એક સમાન રીતે સફળ કે નિષ્ફળ જોવા મળતા નથી. આસ-પાસના વાતાવરણમાં વ્યવસાય કરતા બે શિક્ષકો અને બે પ્રધ્યાપકોને સરખાવીએ, તો આ દરેક વ્યક્તિ પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં અને કાર્યમાં એક સરખું પ્રભુત્વ ધરાવતી હોય તેવું જોવા મળતું નથી. કારણકે જુદી-જુદી વ્યક્તિઓની શારીરિક, માનસિક, આર્થિક, સામાજિક, કૌટુંબિક અને અનુવાંશિક પરિસ્થિતિઓ જુદી જુદી હોય છે. આ બધા જ પરિબલોની તેમના કાર્ય પર ઓછા પ્રમાણમાં અસર જોવા મળે છે. વિવિધ માનસિક, શારીરિક, પરિબલોમાં રસ, રુચિ, વલણ, અભિયોગ્યતા, બુદ્ધિ, સ્વાસ્થ્ય, ધીરજ, જિજ્ઞાસાવૃત્તિ જોવા અનેક પરિબલોનો સમાવેશ કરી શકાય છે.

૨. અભ્યાસના હેતુઓ

હેતુઓ એ સંશોધનનું 'દિશાસૂચક પાટિયું' છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે યોગ્ય દિશા મળી રહે તે માટેના હેતુઓ નીચે મુજબ છે.

૧. અમદાવાદ શહેરની માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતાનો અભ્યાસ કરવો.
૨. અમદાવાદ શહેરની માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતાની કક્ષા નક્કી કરવી.
૩. અમદાવાદ શહેરની માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતાનો વિસ્તારના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરવો.

૩. અભ્યાસની ઉત્કલ્પનાઓ

પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે નીચેની ઉત્કલ્પનાઓ બાંધવામાં આવી છે.

H₀₁ માધ્યમિક શાળાના પશ્ચિમ અને કોટ વિસ્તારના શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતા કસોટીના મેળવેલ પ્રાપ્તિકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

H₀₂ માધ્યમિક શાળાના કોટ અને પૂર્વ વિસ્તારના શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતા કસોટીના મેળવેલ પ્રાપ્તિકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

૪. નમૂનાની પસંદગી

અભ્યાસકે નમૂના પસંદગી માટે સ્તરીકૃત નમૂના પદ્ધતિ દ્વારા શાળાઓની પસંદગી કરી છે. અમદાવાદ શહેરના પૂર્વ, પશ્ચિમ અને કોટ આવી રીતે ત્રણ સ્તર પાડ્યા હતા. યાદચ્છિક રીતે શાળાઓમાંથી શિક્ષકોની પસંદગી કરવામાં આવી હતી.

૫. ઉપકરણ

અભ્યાસકે પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે સતીષપ્રકાશ શુક્લ રચિત અધ્યાપન અભિયોગ્યતા કસોટીનો ઉપયોગ કરેલ છે.

૬. માહિતી એકત્રીકરણ યોજના

માહિતી એકત્રીકરણ માટે અભ્યાસકે માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકો પાસેથી અધ્યાપન અભિયોગ્યતા કસોટીના આધારે પ્રતિભાવો મેળવવામાં આવ્યા. તે માટે અભ્યાસકે માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની રૂબરૂ મુલાકાત લઈ તેમની પાસેથી અધ્યાપન અભિયોગ્યતા કસોટી ભરવવામાં આવી. આ પ્રકારે અભ્યાસક દ્વારા માહિતીનું એકત્રીકરણ કરવામાં આવ્યું.

૭. માહિતીનું પૃથક્કરણ અને સંશોધનનાં તારણો

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં માહિતીનું પૃથક્કરણ માટે અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. શિક્ષકોએ આપેલા પ્રતિચારોને એકત્રિત કરવામાં આવેલ વિવિધ પ્રતિચારોને આધારે કસોટીના પ્રાપ્તકો મેળવવામાં આવ્યા. ત્યારબાદ મેળવેલ પ્રાપ્તકોને આધારે આવૃત્તિ વિતરણ તૈયાર કરવામાં આવ્યું અને તેના આધારે સરાસરી, પ્રમાણવિચલન, પ્રમાણભૂલ, ગણતરી કરી કક્ષા નક્કી કરવામાં આવી.

સારણી ૧: પશ્ચિમ અને કોટ શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતા કસોટીમાં પ્રાપ્ત પ્રાપ્તકોની સરાસરી, પ્રમાણ વિચરણ, પ્રમાણભૂલ અને t મૂલ્ય

વિસ્તાર	જાતિ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણ વિચરણ	પ્રમાણભૂલ	સરાસરીનો તફાવત	ક્રાંતિક ગુણોત્તર	સાર્થકતાની કક્ષા
પશ્ચિમ	સ્ત્રી	૪૧	૨૮	૬૫.૧૧	૮.૦૭	૩.૧૨	૨.૫૮	*
કોટ	પુરૂષ	૨૮	૩૧	૫૭.૦૩				

$$df = (n_1 + n_2) - 2 \text{ સારણીયન મૂલ્ય}$$

$$= 28 + 31 - 2$$

$$= 57$$

$$* 0.05 \text{ કક્ષાએ ટી-કસોટીનું સારણીયન મૂલ્ય} = 2.00$$

$$** 0.01 \text{ કક્ષાએ ટી-કસોટીનું સારણીયન મૂલ્ય} = 2.૬૬$$

સારણી ૧ પરથી પશ્ચિમ અને કોટ વિસ્તારની સ્ત્રી અને પુરૂષ શિક્ષકોના પ્રાપ્તકોના અવલોકિત t-મૂલ્ય ૨.૫૮ મળે છે. જે સાર્થકતા કક્ષા ૦.૦૫ ના સારણીયન મૂલ્ય ૨.૦૦ કરતાં વધુ મળે છે. તેથી શૂન્ય ઉત્કલ્પના H_0 નો ૦.૦૫ કક્ષાએ અસ્વીકાર થાય છે. આ પરથી કહી શકાય કે પશ્ચિમ અને કોટ વિસ્તારની સ્ત્રી શિક્ષકો અને પુરૂષ શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતા કસોટીમાં મેળવેલ પ્રાપ્તકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. તેથી પશ્ચિમ વિસ્તારના સ્ત્રી શિક્ષકોનો મધ્યક કોટ વિસ્તારના પુરૂષ શિક્ષકો કરતાં વધુ જોવા મળે છે. કોટ વિસ્તારના પુરૂષ શિક્ષકોમાં પશ્ચિમ વિસ્તારની સ્ત્રી શિક્ષકો કરતાં અધ્યાપન અભિયોગ્યતા વધુ જોવા મળે છે.

સારણી: ૨ કોટ અને પૂર્વ વિસ્તારના શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતા કસોટીમાં પ્રાપ્ત પ્રાપ્તકોની સરાસરી, પ્રમાણ વિચરણ, પ્રમાણભૂલ અને t મૂલ્ય

વિસ્તાર	જાતિ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણ વિચરણ	પ્રમાણભૂલ	સરાસરીનો તફાવત	ક્રાંતિક ગુણોત્તર	સાર્થકતાની કક્ષા
કોટ	સ્ત્રી	૩૧	૫૭.૦૩	૧૬૯.૪૫	૭.૮૮	૨.૭૫	૨.૮૭	*
પૂર્વ	પુરૂષ	૪૧	૬૪.૮૩	૮૫.૬૨				

df = (n1 + n2) - ૨ સારણીયન મૂલ્ય

$$= ૩૧ + ૪૧ - ૨$$

$$= ૭૦$$

$$* 0.05 \text{ કક્ષાએ ટી-કસોટીનું સારણીયન મૂલ્ય} = ૨.૬૪$$

$$** 0.01 \text{ કક્ષાએ ટી-કસોટીનું સારણીયન મૂલ્ય} = ૨.૬૫$$

સારણી ૨ પરથી કોટ અને પૂર્વ વિસ્તારના શિક્ષકોના પ્રાપ્તકોના અવલોકિત t-મૂલ્ય ૨.૮૭ મળે છે. જે સાર્થકતા કક્ષા ૦.૦૫ ના સારણીયન મૂલ્ય ૨.૬૪ કરતાં વધુ મળે છે. તેથી શૂન્ય ઉત્કલ્પના H_0 નો ૦.૦૫ કક્ષાએ અસ્વીકાર થાય છે. આ પરથી કહી શકાય કે કોટ અને પૂર્વ વિસ્તારની સ્ત્રી શિક્ષકો અને પુરૂષ શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતા કસોટીમાં મેળવેલ પ્રાપ્તકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે. તેથી કહી શકાય કે કોટ વિસ્તારના સ્ત્રી શિક્ષકો કરતાં પૂર્વ વિસ્તારના પુરૂષ શિક્ષકોમાં અધ્યાપન અભિયોગ્યતા વધુ જોવા મળે છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસ પરથી કેટલાક તારણો તારવી શકાય છે જે નીચે મુજબ છે.

૧. માધ્યમિક શાળાના પૂર્વ અને પશ્ચિમ વિસ્તારના શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતા વચ્ચે તફાવત જોવા મળતો નથી.
૨. માધ્યમિક શાળાના પશ્ચિમ અને કોટ વિસ્તારના શિક્ષકોની અધ્યાપન અભિયોગ્યતા વચ્ચે તફાવત જોવા મળે છે. પશ્ચિમ વિસ્તારની સ્ત્રી શિક્ષકોમાં કોટ વિસ્તારના પુરૂષ શિક્ષકો કરતાં અધ્યાપન અભિયોગ્યતા વધુ જોવા મળે છે.

સંદર્ભસૂચિ

૧. દેસાઈ, એચ.જી. અને દેસાઈ કે.જી. (૧૯૯૭). સંશોધન પદ્ધતિ અને પ્રવિધિઓ, (છઠ્ઠી આવૃત્તિ) અમદાવાદ : ગુજરાત યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ.
૨. પટેલ, આર.એસ. (૨૦૦૯). એમ.એડ. લઘુશોધ નિબંધના સારાંશ, (ગુજરાત યુનિવર્સિટી) અમદાવાદ: જય પબ્લિકેશન.
૩. શુક્લ, એસ.એસ. (૨૦૧૨). એક્સલ અને પદ્ધતિ વિશ્લેષણ, અમદાવાદ: ક્ષતિ પબ્લિકેશન.
૪. _____. (૨૦૧૧-૧૨). શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન, આગ્રા: અગ્રવાલ પબ્લિકેશન.